

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

1942. DECEMBER

VII. ÉVF. 9. SZAM

DIVATOS NÉPISÉG

HA SZABAD VOLNA két szót a multról szólani, úgy kezdeném ezt az előadást* is, mint ezelőtt tíz esztendővel az egyik regényemet. Vagyis ilyenformán: attól kezdve, hogy a »románok kézhez vettek volt minket«, az Erdélyben maradt magyar író gyakran állott a közönség elé, hogy tanítva szórakoztassa őt, vagy hogy gondolatait és hitét megossza véle. Hirtelen nem tudom: sajnálatos tünet-e vagy éppen örvendetes, hogy a hazatérés óta nemigen lehet erdélyi író látni a dobogón. Két esztendő óta velem is először történik most, hogy a nyilvánosság előtt egy fontos kérdésről hangosan gondolkodom. Szívesen teszem ezen a megtisztelő és tudós helyen, ahol valamikor a római jogra engem próbáltak tanítani mások. Szívesen teszem, de azt is be kell vallanom, hogy a bölcsesség játszi és tarka pillangói folyton a hallgatás mezejére akartak csalni, miközben ennek az előadásnak a tervével és az anyagával foglalkoztam. Ez érthető is, mert az író általában értelmesebb lény, mint ahogy gazdag családoknál és hivatalos helyeken azt gondolni szokták. Ilyenformán tudja tehát, hogy hangzatos kérdésekről okosnak tetsző módon beszélni, az nem az ő feladata, hanem tiszteletreméltó uraké. Másrészt érzékeny is az író: vagyis bántja őt, ha másogyebek mellett még azért is haragszanak rá, hogy mások elől elveszi a szót és kárba veszíti, mivel nem használja fel semmiféle gyakorlati célra.

Remélem, hogy ez a rövidke testvéri vallomás nemcsak választékosan hangzik, hanem sikerült is megértetnem magamat; s magamon keresztül más írókat is, akik önmagukban szintén vesződnek azzal a kérdéssel, hogy a mai hangzavarban helyénvaló dolog-e beszélni, vagy hasznosabb az elvonultság és a csendes munka mellett maradni. Erre a kérdésre az írónak és a közönség legszínvonalasabb rétegének azonos módon kéne válaszolni. Mert ez lenne az eszményi találkozás. Lehet, olyan időket élünk, hogy ezt az eszményi találkozást kölcsönösen előkészíteni nemzeti feladatnak látszik.

Lelkileg szükségét éreztem annak, hogy most, amikor oly sok idő után erdélyi közönség és erdélyi író ismét személyesen találkoztunk, mindezt bevezetőül megmondjam. Így bizonyára másképpen is fogják hallgatni gondolataimat a kérdésről, melyet »Divatos

* Szabadegyetemi előadás, december 9-én tartotta a szerző a Ferenc József Tudományegyetem aulájában.

népiség» címen próbáltam megjelölni. Én választottam a kérdést s ez elég baj nekem, mert így senkinek sem tehettem szemrehányást, miközben ennek a kényes és gomolygó problémának a nehézségeivel küszködtem; s én leszek a törekvő és becsületos áldozat is egyedül, amikor a végén alulmaradok, hogy igyekeztem holttestén tisztuljon és fejlődjék tovább a népiség eszméje.

Az volna igazán egyszerű és okos dolog, ha mindjárt megmondanám, hogy mi is az a népiség; sőt kívánatos is volna ez, mert utána csupán gyöngéd figyelmükbe kéne ajánlanom az ügyet s már mehetnénk hazafelé. Nem a jóindulaton múlik mégsem, hogy nem mondom meg; hanem egyszerűen azon, hogy nem tudom megmondani. Bezzeg, gondolhatja valaki: csak volna itt egy tudós egyetemi tanár, akinek szakmája ez a kérdés; vagy jönne ide valami néppártnak a vezére! Azok bezzeg meg tudnák mondani rögtön, hogy mi a népiség. Hát én azt nem hiszem. Mert ha hinném, akkor én nem előadásra vállalkoztam volna, hanem első hallgatónak. No jól van, fűzhetné valaki tovább a gondolatot: hát nem mindegy akkor, hogy ki beszél a népiségről, ha már senki sem tudja köntörfalazás nélkül megmondani, hogy mi is az a népiség. Hát ez nem egészen úgy van, mert lehet a tudós sokkal szakszerűbb, mint én, sőt kell is lennie; és lehet a néppárti vezér csalhatatlanabb, bár nem kell annak lennie: én valahogy mégis, talán szabad azt mondanom, lelkileg és az eszme előtt, illetékesebb vagyok a »köntörfalazásra«, melyet szokottabb szóval nevezünk mi is fejtegetésnek, vagy eszmefuttatásnak. Nem azért bátorkodtam illetékesebbnek nevezni magamat, mivel származásomnál és ösztöneimnél fogva bensőséges közöm van a népiséghez, hanem egyszerűen azért, mert egyesek szerint a népiség eszméjét már húsz éve és igen számos irodalmi munkával szolgáltam. Így aztán annál meglepőbb, hogy egyszerűen s ahogy mondani szokás, »konkrét« formában, nem tudom meghatározni, hogy mi a népiség. Hát az író nem tudja, hogy mit csinál? Bizony, nem egészen tudja, csak érzi. Olyan az ő foglalkozásában, mint a szerelmes, aki szintén nemigen tudja, hogy mit csinál, csak érzi; az ilyen ember magát a szerelmet sem tudná hamarjában és a legszerencsésebben megfogalmazni, de beszélni róla mégis szébben tud, mint a tudós szakértő.

Beszéljünk hát a szerelemről, vagyis a népiségről.

OLYAN ESZMÉRŐL VAN SZÓ, mely nemcsak szellemi síkon, írói és tudományos művekben jelentkezik, hanem társadalmi és politikai síkon is. Az a körülmény, hogy nemcsak irodalmi, hanem társadalmi és politikai eszmeáramlat a népiség, lehetetlenné teszi, hogy a népiségről, annak társadalmi és politikai vonatkozásai nélkül, helyes képet adhassak. Ez elég kényes dolog a mai, érhetően érzékeny, világban. De az az írói meggyőződés és törekvés, hogy az írónak a politikán felül kell állania, bizonyára megóv engem minden olyan hangzatosságtól, mely népszerű lenne ugyan, de rendkívül múlandó. Ettől megóv, de remélhetőleg ugyanakkor hozzásegít egy olyan szintézishez, mely a hagyományt és a haladást, a nemzeti eszmét és az emberies felfogást olyan szerencsésen egyesí-

teni tudja, hogy ebben együtt érezhessék magukat olyan magyar emberek is, akiket különben valamely jóhiszemű, de túlzó felfogás egymástól elválaszt.

Egy olyan eszmearamlatot, mint a népiség is, mely az emberi életet minden vonatkozásában érinti: csak úgy tudunk megérteni és megértetni, ha legalább futólag történeti vizsgálatot hajtunk végre. Kutatás ez, vagy szakszerűen oknyomozás, melynek az a célja, hogy az eszme jelentkezésének szükségét megmutassa s magát az eszmét, derengésétől mostanáig, nyomon kísérje. Képet a népiség jelenlegi állapotáról, mely tiszta és megbízható, csak így tudunk alkotni. Már pedig döntő jelentősége van annak, hogy a kép tiszta és megbízható legyen, mert máskülönben ennek a megújító erőnek jövődjét, úgy eszmei, mint gyakorlati vonatkozásban, helytelenül ítélnék meg.

A kutatás dolgában én úgy látom a kérdést, hogy a népiség gondolata a megelőző világháború végén fogant meg az időben. Ez a háború a szabadelvű korszak végét jelentette. A szabadverseny, mely az anyagi javak mohó megszerzésében és az anyagi hatalom féktelen vágyában mellőzte az igazság és az erkölcs szabályait, ennek a háborúnak végén olyan világot teremtett Európában, amelyet sem erkölcsös emberek, sem öntudatos nemzetek nem tudtak s nem is tudhattak tartósan elviselni. A megalázott szívekben meghalt akkor egy korszak, mely a negyedszázados történeti fejlődés tanúsága szerint is már véglegesen a múlté. Túlságosan közel vagyunk még ahhoz az időhöz s talán az emlékeink is zavarnak még abban, hogy tárgyilagos véleményt mondhassunk erről a szabadelvű korszakról. Kétségtelen azonban, hogy messze esik az igazságtól az a felfogás, mely ezt a korszakot nemcsak eltemetni akarja, hanem kitörölni is Európa történetéből. Emberi vívmányai igen nagyok ennek a korszaknak: főleg az anyagi művelődés terén, de a tudományban és a művészetben is. Az a törekvés azonban, hogy ezeket a vívmányokat nemzetek fölötti értékekké tegyék, s ezáltal marandandókká, nem mindenben mondható sikeres kísérletnek. De egy tanulságot mindenesetre meritettünk ennek a törekvésnek a kudarcából, s én ezt a tanulságot, hazatérve húszéves fejjel a háborúból, egész életemre megjegyeztem magamnak. Ez a tanulság pedig az, hogy az emberiség, mint gyakorlati közösség, csupán illúzió: egyedül a nemzeti közösség az, amelyből és amelyre építeni lehet. Az emberiség eszme csupán, mely él és mindig élni fog az emberi lélekben, de ezt az eszmét igazán szolgálni csak az tudja, aki marandó formában fejezi ki nemzetének építő erőit.

Az események, amelyek a két háború között is igen szép számmal történtek, eléggé bizonyítják, hogy a fenti tanulságot nemcsak mi vontuk le, Erdélyben és idegen hatalom alatt élő magyarok, hanem Európa más pontjain is hasonló meggyőződésre jutottak gondolkozó emberek. Valamit leromboltak bennünk. Valamit, amit emberi igazságnak hittünk, egyéni vagy nemzeti szabadságnak, testvériségnek vagy emberi megbecsülésnek. S mivel ugyanazok, akik mindezt lerombolták bennünk, korábban és közben a szabadelvű korszak »fenkölt« eszméit hirdették nekünk, a csalódásunk lezárt

egy korszakot. A szív azonban, melyből kihál valaki iránt a melegség; a lélek, melyből elszáll a hit; és az elme, mely elveti azt, ami igaztalanul becsapta: mindez nem maradhat temető. Érzést akar újból a szív, gondolatot az elme és eszmét a lélek. Természetes tehát, hogy azok az emberek, akik gondjaikban és szellemi erejükben leginkább kifejezték népüket, új eszmék után kutattak. Megérezték, hogy letűnt egy korszak s önmagukban vívódva keresték az eszmét, melynek jegyében föl lehet ismét kelni és elindulni új élet felé.

A SZÜKSÉG ÉS A VÁGY egyaránt erős volt arra, hogy a megújulás jegyében új korszak kezdődjék. De hogyan és milyen eszme jegyében? Ki kell hallgatni az időt, mert az időben van elrejtve, hogy mit kell és mit lehet csinálni. Sem az eszme, sem a gyakorlat nem független tőle. S az idő oly titokzatos! Erőszakot nem tűr s kegyesen csak azt emeli fel, aki szerencsésen eltalálja, hogy a méhében mit hord. Ehhez pedig az emberi értelem nem elég: ösztön is kell hozzá. Politikusnak, tudósnak és írónak ez az ösztön súgta meg, hogy a nép felé kell fordulni, ha a megújulás forrásait megtalálni akarjuk. Arra fordultunk tehát: a nép felé, kiből a megújulás forrásait megtalálni véltük. Nagy és jogos kérdés azonban, hogy ez a fordulat helyes volt-e. Mert ha nem volt helyes, akkor csak egy tragédiával több és egy hittel kevesebb: tekintettel arra, hogy a fordulás óta, ezen a vonalon, már olyan történelmi események játszódtak le és olyan szellemi fellegvárak épültek, amelyek elkötelezést jelentenek, hanem az ítéletet is magukban hordják.

Az írónak, aki lelkiismerete és nemzete előtt nemcsak azért felelős, amit írásban és szóban hirdet, hanem azért is, amit mások az ő hallgatása fölött népével cselekednek: elsősorban kötelessége, hogy minduntalan számadást csináljon önmagával. Másokat rábeszélni, sőt figyelmeztetni, hogy szintén csinálják meg ezt a számadást, azt is ügyének érezheti az író, ámbár igen népszerűtlen dolog. Igaz, hogy én szerény meggyőződésemet nem ültetem a szélkakas hátára csak azért, hogy népszerű legyek, de azért a népszerűtlenségre sem vágyom túlságosan. Alkalmi apostolkodás helyett megmaradok hát a feleletnél, melyet az önvizsgálat után önmagamnak adhatok. Ez a felelet igennel szól arra a kérdésre, hogy helyes volt-e a nép felé fordulni s benne keresni a nemzeti s azon keresztül az emberi megújulás forrásait. Énbennem semmi kétség nincs aziránt, hogy helyes volt; sőt az a hitem, hogy a világnézet, mely az elkövetkezendő időből korszakot csinálhat, egyedül ezen az úton kereshető: ez a hitem még sokkal erősebb, mint korábban bármikor. Nem tudnék azonban ilyen aggodalom nélkül válaszolni arra a kérdésre, hogy megnyugtatónak tartom-e a népiség gyakorlati és eszmei alakulását, mely hova-tovább negyedszázada tart már. Bizony szomorúság és kétség merül fel néha bennem, ha hallom és olvasom a hangzavart, mely ebben a kérdésben zsivalylik; vagy ha látom, hogy az eszme rügyező fájához vásári lovat kötnek.

Lehet, hogy ezek a tünetek nem érdemelnek olyan szorongó

figyelmet, amilyent néha keltének bennem. Gondolhatnók azt is, hogy utóvégre minden eszmeáramlat egyben áradás is, mely a zavart és az elemi erőt egyaránt viszi magával a tenger felé, ahol eltűnik a zavarosság és megnyugszik az ár. Sőt, természetesnek vehetnők a zavart, az ártó szenvedélyt és az elferdülést, ha meggondoljuk, hogy a népiség eszméje nemcsak a szellem területén jelentkezik, hanem mint politikai hitvallás és mint társadalmat átformáló erő is. Talán természetes, de a szellemi emberre nézve mégis nyugtalanító. Nem is kérdés, hogy örködni kell-e; s úgy hiszem, abban is egyetértünk, hogy az aggasztó tünetekről minden alkalommal beszélni kell.

Az örködés dolgában az írónak jut a legnehezebb feladat, mert őt egyedül a hűség kötelezi. A politikus ugyanis a gyakorlati élet útvesztőiben néha úgy elszakad az eszmétől, hogy később meg sem ismeri; a társadalmi újító pedig a saját szenvedélyének zsákutcáiba tévedhet; az író azonban dolga és hivatása egyaránt arra kötelezi, hogy őrhelyén állva, egyedül az eszméhez legyen hűséges. Jól emlékszünk ennek a századnak két első évtizedére és nem felejtjük el az írástudók árulását, mely a bomlasztó erők cinkosává tette az irodalmat és a sajtót. Nemcsak nálunk, hanem egész Európában. Hiába jajgatott Ady Endre a szörnyű látomás előtt és hiába siratta el Erdélyt: az irodalom és a sajtó szelleme már nem a korszak eszméihez volt hűséges, hanem a bűneihez.

Valami dereng, ugyebár, de még mindig nem tudjuk, hogy mi a népiség.

Ha pirkadni látjuk a hajnalt, ne rontsuk el azzal, hogy szabatos meghatározást készítünk róla. Inkább nézzük derengő színeit és gyűlő reményeit, amelyek akkor melegítik át szívünket igazán, ha az éjszakára gondolunk, amely megelőzte. Anyaggá vált minden abban az éjszakában, mert a mohó képzelet nem Istenről, megnyugvásról és igazságról álmodott, hanem aranyról. Most már jól tudjuk, az új eszme derengésében elgondolkozva, hogy mily tévedés volt a materiában látni az élet értelmét és olyan társadalomban élni, mely a teremtett világtól elszakadva nyűzsög s amelyben az Isten sem érzi magát otthon. Még szerencse, hogy a nép és a munkás ki volt zárva ennek a társadalomnak anyagi és »szellemi« áldásaiból. Szerencse, hogy a maga világában külön élt a nép, a maga életformája szerint, megőrizve szellemi egészségét. Mert így nemcsak feléje lehetett fordulni, hanem tanulni is lehetett tőle. S mindenekelőtt fölfedezni benne az emberi lét alapvető törvényét, mely szerint bölcs és derűs emberi élet csak úgy lehetséges, ha Istennel való kapcsolatunkat megtartjuk és gondozzuk; ha benne élünk a teremtett világban, a fákkal, a virágokkal, az éggel és a földdel együtt; s ha olyan társadalmat alkotunk, amelyeknek tagjai rendezték már a viszonyukat az Istennel és a természettel.

Ez hát a népiség?

MÉG NEM HAJNAL a halovány pirkadó szín a keleti égen, de nélküle mégisincs igazi hajnal. A világkép, vagy nevezzük emberi világnézetnek, amelyet főbb vonásokban megjelöltem: szintén olyan

eszmei része a népiségnek, mely nélkül részletekbe veszne a megújító szándék. A hitvallás, mely ezt a világnézetet általános és alapvető tételnek tekinti, ezekben a válságos időkben mindenütt felhangzik, ahol a harmonikus emberi élet feltételein gondolkoznak. Minden országban; s főleg írók különböző hangszerein keresztül. Ezt a muzsikát, mely éppen olyan derűs, mint ősi erejű, idegenkedve és nyugtalanul hallgatják az emberek. Más ez csakugyan, mint a polgári irodalom ernyedte és egyhangú zenéje, melyet az eszmény nélküli és gúzsakötött társadalom kérdéseinek kívül egyéb már nemigen érdekelt.

Emberi életet szeretnénk: egyszerűt, derűset és egészségest!

Új gondolat ez?

Nem új, csak elfelejtett. És a művészi forma, a képzelet és a szemlélet módja, ahogy irodalmi művekben kifejezésre jutnak ezek a gondolatok: az sem új, csak elfelejtett. A valóság és a képzelet összhangja a legősibb költői lélek adománya, melyet leghívebben a nép őrzött meg. Így tehát a gondolat és a művészi forma egységes eredetű a népiségben, mely rendet akar teremteni az emberi lélek egész területén. Rendet teremteni a lelkekben: ez igazán költői hivatás, melynek méltó jutalma egyedül csak az lehet, ha az eszme jegyében megújul a nemzet s ha a rendből társadalom lesz. Megújulni, embernek és nemzetnek egyaránt, csak a saját természete szerint lehet; életképes társadalmat pedig csak a fajta jó tulajdonságaira építhet bárki.

Nemzeti eszme tehát a népiség?

Igen, mert derűs és egészséges magyart akar; ilyen magyarokból igazságos társadalmat; és a társadalom fölé nemzetet, melyet minden magyar a magáénak érezhet, mint a csillagos eget.

Most már csakugyan érezzük, hogy mi a népiség.

Dehát mi benne a »divatos«, amit a cím ígér?

Divatos az, ami nem benne van, hanem mellette: Göre Gábor és a góbé.

TAMÁSI ÁRON